

НАДІЯ ГРИЦИК
КОЛІРНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ
ВІРИ ВОВК

Українська мова має розвинену систему кольороназв. Включаючись у поетичний вислів, відповідні слова починають виконувати функцію *колірного епітета* — важливого компонента поетичної метафори. На думку Л. Ставицької, особлива текстотвірна та естетико-культурна значущість цих одиниць визначається тим, що саме цей пласт метафоричних утворень «виявляється чи не найсприйнятливішим до концептуально-світоглядних ідей кожної епохи у тому розумінні, що із ряду колірних епітетів неважко вичленувати ті одиниці, що стають ідіолейтмотивними на певному історичному етапі розвитку поетичної мови» (Ставицька Л. Динаміка художньої семантики епітета *блакитний* в українській поетичній мові ХХ ст. — Українська мова з минулого в майбутнє. — К., 1999. — С. 78).

Колірний компонент формує обширний фрагмент індивідуальної мовної картини світу Віри Вовк. Повторюваними, найчастотнішими у мові її поезії виявляються поетичні вживання архетипних (*чорний, білий*), основних спектральних (*червоний, синій, зелений, жовтий*) кольорів. Важливими засобами словесно-художнього вираження, естетизації поетичного вислову слугують також колірні номінації з традиційною поетичною семантикою (*сірий, срібний, золотий*).

Знаковою рисою, що дозволяє говорити про закоріненість індивідуальної стилістики поетеси у народнопісенній творчості, є частотне уживання колоративів *білий* та *чорний*. Засвідчуючи широкий спектр лексико-семантичної сполучуваності, вони не тільки підтримують традицію фольклорного образотворення, але й помітно збагачують та розвивають її в оригінальних авторських образах. Домінування саме цих колірних номінацій у структурі індивідуально-авторської метафори можна пояснити й належністю номінованих ними барв до найперших, архетипних кольоропозначень. Адже, на думку Г. Півторака, первісна людина усвідомила поняття кольору через порівняння світлого, яскравого з чорним, темним (Півторак Г. Сім барв веселки // Мовознавство. — 1969. — №4. — С.77). Тому природно, що ці колоративи часто залучаються до процесів метафоротворення, виконуючи описову функцію та входячи до складу усталених висловів: *Здавалося і квітам, і зелям,/ Що ти — весняний білий день* (Вовк В. Поезії. — К.: Родовід, 2000. — С. 45 // Далі — Поезії); *За топірцем манджає білий день/ і ніч готує знов зірок макітру* (Поезії, с. 81); *В саду моргали зорі білі* (Поезії, с. 41); *Чорну скибу оре плуг* (Вовк В. Іконостас України: містерія. — Нью-Йорк, 1988. — С. 5. // Далі — Іконостас).

У поезії В. Вовк позитивною експресією послідовно вирізняються мікрообрази, означувані епітетом *білий*. Уживаючись щодо денотатів *будинок, береза, квітка, крило* і т. ін., він виступає і автологічно-описовою, і експресивно-оцінною характеристикою зображуваного: *Над домом білим, де живе сусідка,/ Вишнева скрипка, що до сліз сміється* (Поезії, с. 54); *Де білі берези клонились і гнулись,/ Ряснів наш гербарій і зіллям, і листям* (Поезії, с. 54); *Я радо несу під білим крилом! Свої скарби таємні* (Поезії, с. 140); *Моя душа роменом біла* (Поезії, с. 52); *Доле, доле, квітко біла,/ Ти несеш мені весну* (Поезії, с. 48); *День вийшов білою чайкою* (Поезії, с. 130).

Тяжіння В. Вовк до традиційного типу метафоротворення підтверджує і вживання колірної номінації *білий* у значенні ‘чистий’, ‘святий’, пор.: *Підносиш білі непорочні руки/ Благословенням на брудне і красне* (Поезії, с. 183); *У пралісах, що хижістю роздерті,/ Цвітуть для Бога білі орхідеї* (Поезії, с. 87); *Дамо їх Марії з побожного древа/ В білій церковці на горбі* (Поезії, с. 130).

В індивідуальній поетичній палітрі авторки активно освоюється також оцінна семантика *чорного* кольору, який традиційно пов’язується з негативними явищами, емоціями, сумними подіями тощо, «символізує пільму, смерть, горе, відчай, скорботу, вселенське зло» (Тресиддер Дж. Словарь символів. — М., 2001. — С. 410). Очевидно, саме тому серед

метафор, створюваних із участю цього колоратива, виразно переважають ті, в яких оцінний компонент *чорний* виступає носієм негативної експресії. Пор. як у складному асоціативному комплексі на позначення неба прикметник *чорний* вживається у функції опосередкованої метафоричної характеристики стрижневого образу: *місяць б'є цвяхи/ в запалі груди/ випалює чорні печаті* (Іконостас, с. 39).

Індивідуально-авторська практика уживання прикметника *чорний* підтверджує згаданий вище її тісний зв'язок із символікою смерті. У такому смислово-експресивному ракурсі епітет сполучається з назвами дерев, етноконотованими назвами місця тощо: *Сонце, де ти?/ В чорному яру/ Чорний цвіт* (Іконостас, с. 44); */ смерть, може, стукнула легко об шибу/ Гілкою чорних акацій* (Поезії, с. 127); *не приноси мені чорних троянд* (Поезії, с. 130); *Гляділа смерть недавно ще на них/ так чорно, як на перші каравели* (Поезії, с. 87).

Особливий етнокультурний зміст прочитується в індивідуально-авторській метафорі *смерть малює чорні писанки* (Поезії, с. 147). Окрім вербалізованої семантики смерті вона містить також прихований (до того ж не кожним читачем декодовуваний) пласт регіональних гуцульських вірувань і традицій.

У мовотворчості В. Вовк колоратив *чорний* уживається і як психологічний епітет до іменників абстрактної семантики. Зокрема, він виявляється експресивним стрижнем авторського метафоричного осмислення Чорнобильської трагедії: *Чорний жаль,/ Чорний жар/ Чорний біль/ Чорнобиль*. Семантичні природження, які спостерігаємо у цьому випадку в прикметнику *чорний*, забезпечуються відштовхуванням від прямого колірного значення і переростанням в узагальнено-образне, символічне, в якому домінують семи 'горе', 'смерть'.

У використуваній в поезії В. Вовк колірній гамі частотними є означення, виражені прикметниками *синій /голубий, жовтий, зелений*. Вони, як правило, теж сполучаються з традиційним колом денотатів, виступаючи щодо них постійними колірними епітетами:

- *синій /голубий* — небо (*Вже ранок сонце викотив з колиби/І точить дзвінко небом синьооким* (Поезії, с. 49); *голубе небо гасне* (Поезії, с. 142);

- *жовтий* — поле, достигле жито (*Від тебе жовтим полем віє* (Поезії, с. 41); *жовте поле/ У тиші й волошковім сні* (Поезії, с. 40); *жовте жито* — *мов корона* (Поезії, с. 76);

- *зелений* — природа, рослини, трави (*Звірів з тіней зелено обрамлює тиша* (Поезії, с. 15); *Кишить зелене пекло:/ Праліс густий, шерхатий,/ Вріс у ріки гарячі* (Поезії, с. 132); *Тут шуварі темно-зелені,/ Іриси й верби при воді* (Поезії, с. 53); *макову голівку клонить вітер/ і смиче трави за зелені коси* (Поезії, с. 56).

Пор. також, як колірна ознака *синій / голубий* (щодо неба) вербалізується у колірно маркованих іменниках *голубінь, синь, синява*, а також у рідковживаному слові *блават* («1. Волошка. 2. заст. Шовкова тканина блакитного кольору; взагалі шовк, одяг з такої тканини» — СУМ: Т. І. — С 191): *Над баштами стелилась голубінь* (Поезії, с. 58); *Пливли по небу хмари милі,/І медом наливалась синь* (Поезії, с. 41); *в синяві хмари пливуть білогриві* (Поезії, с. 53); *Ніхто небесного блавату/ Не може словом змалювати* (Поезії, с. 58).

Окрім назв кольорів основного спектру, в українській поетичній практиці існує ще цілий ряд колоративів, закріплених із позитивно-оцінною семантикою. До таких передусім зараховуємо прикметники *золотий* та *срібний*. В. Вовк інтенсивно використовує їх у традиційному для української словесності руслі, включаючи до складу композитів із піднесено-урочистою конотацією. Часто це створені за канонами високого стилю поетичні означення на зразок *злотогорлий, злотокрилий, срібноперий, срібношатий* тощо: *Твої дзвони, Маріано,/ Злотогорлі накреслили кола* (Поезії, с. 16); *Як перше, будуть дні злотокрилі,/ Рум'яні весни* (Поезії, с. 88); *місто тіає, срібношате,/ колахане в колисці зір* (Поезії, с. 42). Особливе експресивне навантаження такі складні епітети реалізують тоді, коли виступають означеннями до етнокультурно значущих явищ та реалій, як-от українська мова (*Ти передав нам вартості нетлінні/ В обряді та золотоустій мові* (Іконостас, с. 18), Київ (*Тут стане Київ золотоголовий* (Іконостас, с. 21).

Колірні ознаки *золотий* та *срібний* використовуються і як семантично самодостатні компоненти у складі метафоричних характеристик явищ природи. Наслідуючи уснопоетичну

традицію, поетеса активно використовує їх у ролі позитивних художніх означень до астронімів *сонце, зорі, місяць*. При цьому *сонце* епітетизується як *золоте*: *І дзвінко жайвір пісню ткав/ під сонцем золотим* (Поезії, с. 38). З образом *місяць* пов'язана послідовна актуалізація *срібного* кольору: *місяць — пастир срібної отари* (Поезії, с. 49); *Будь при мені, коли місяць/ Вдягає нас у срібні шати* (Поезії, с. 91); *срібний місяць на чолі* (Поезії, с. 45). Натомість образ *зорі* (*зоря, зірниця, Великий Віз* і т. ін.) може поєднуватися з обома колірними конкретизаторами. Пор.: *Великий Віз, що золотим намистом/ Над тихим домом висів і яснів* (Поезії, с. 40); *Стрясає [місяць] зорі золотим дощем* (Поезії, с. 41); *Зійшла назустріч срібна зірниця»* (Поезії, с. 69); *на довгих косах срібні зорі* (Поезії, с. 45).

Тільки колоративом *срібний* означаються образи явищ природи, пов'язаних із водою — *дощ, хвиля*: *Пророк Ілля на поле й ліс/ нам теплий срібний дощ привіз* (Іконостас, с. 17); *Ріка зелена, дощі срібляві/ Сіються щедро на дахи* (Поезії, с. 51); *Став у промінні мерехтить,/ Гуляють риби в срібних хвилях* (Поезії, с. 53); *Бо хвилі — срібні, бо — солоний вітер,/ Бо знов здіймають крила юні птиці* (Поезії, с. 87).

У багатьох контекстах колірні означення *золотий* та *срібний* входять у контекстне оточення сакральних понять та номінацій, пор.: *Щоби зійшла Почаївська Пречиста/ Над вірним людом сонцем золотим* (Поезії, с. 78) у колі *срібноперих* крил/ *Сяють і ризи, й митра Свят-Миколи* (Поезії, с. 41); *небо протирає очі/ ясні пречисті, Божі, де сіяють/ Як сонце й зорі золоті сліди* (Поезії, с. 49).

Для експресивного маркування чогось буденного, гнітучого В. Вовк традиційно використовує своєрідний «колірний штамп» із властивою йому емоційно-оцінною семантикою. Це переносне значення прикметника *сірий* — «нічим не примітний, невиразний [...] // Позбавлений новизни, одноманітний» (СУМ: Т. IX. — С. 229): *Видніє камінь сірих брам* (Поезії, с. 39); *Готуйтеся в путь, звивайте сірі шатра* (Поезії, с. 49). Синонімічний до *сірий* прикметник *сизий* авторка вживає для створення перифрастичного образу хмар: *Небо ширить сизі крила* (Іконостас, с. 5).

Для мовотворчості В. Вовк показовий широкий спектр частиномовної репрезентації колірної семантики. Окрім найбільш продуктивних із цього погляду прикметників, поетеса використовує виражальний потенціал іменників (*білість, синява, голубінь* і т. ін.) та дієслів (*біліти, синіти, зеленіти* тощо), у внутрішній формі яких присутня сема 'колір'. Уведення останніх у мовну тканину вірша допомагає динамізувати поетичний вислів, увиразнити як денотативні, так і конотативні колірні ознаки. Пор.: *череп біліє в чорноземі* (Іконостас, с. 38); *біліє, як місяць,/ у днях алябастрова скронь* (Поезії, с. 147); *Село святе, село каміннолице/ Біліло смирно в гіллі мигдалевім* (Поезії, с. 50). *Настала клечальна неділя,/ Щоб кожна душа зеленіла* (Іконостас, с. 16); *Там дзвониками ясний сміх/ Заголубів за нами в гаю* (Поезії, с. 42); *соколиний переліт синіє* (Поезії, с. 44); *знову блаватніє небо струнке»* (Іконостас, с. 42); *повня золотила нам сліди* (Поезії, с. 45); *Засіріло моє горе на рубі неба* (Поезії, с. 95).

Метафоротворчість Віри Вовк — це і її авторське колірне сприйняття й відображення світу. Воно відбиває узвичаєне, побудоване здебільшого на традиційних засадах використання колірних епітетів, виявляє їх закріплену мовно-поетичною практикою і водночас оригінальну семантику й естетику.